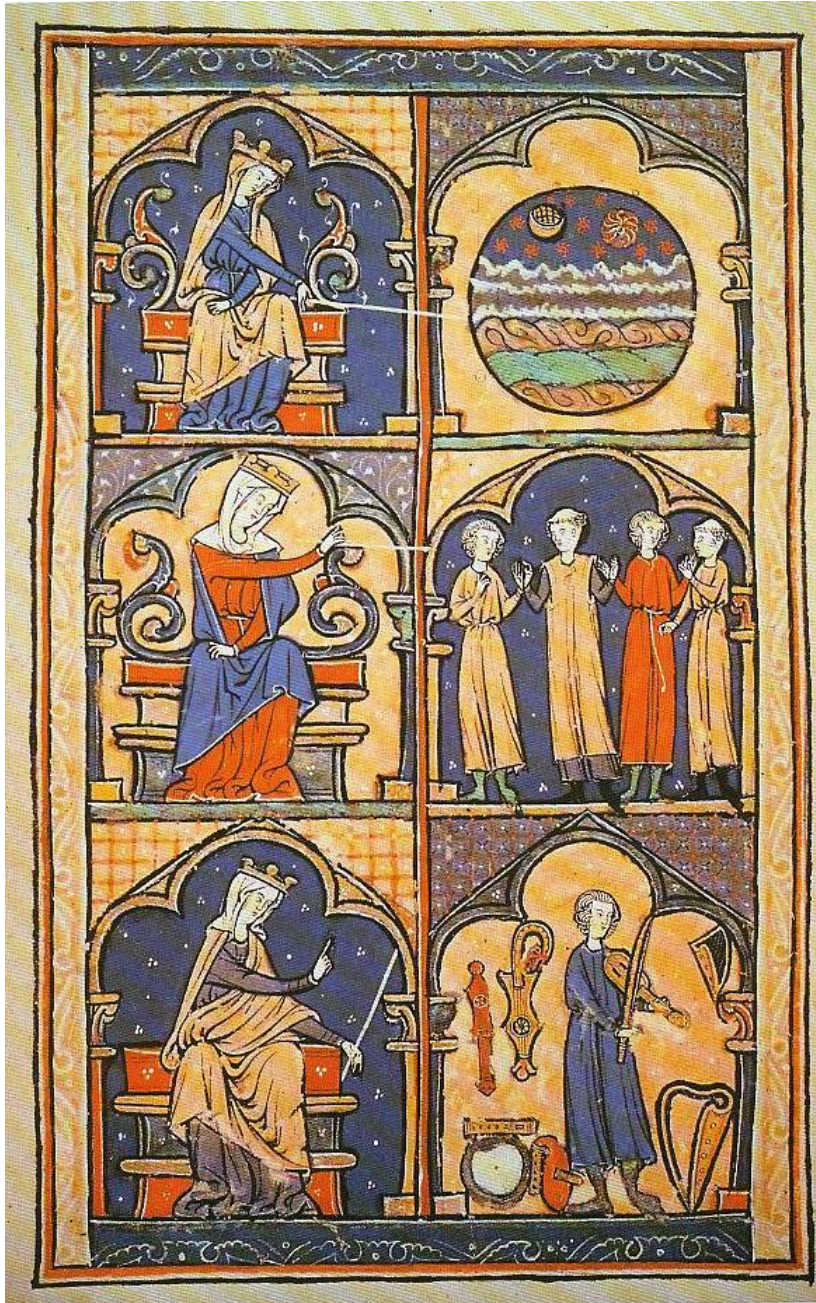

Ars nova (& subtilior)

Antwerps Collegium Musicum
20 september 2013

programma *Ars Nova (& Subtilior)*

Antwerps Collegium Musicum o.l.v. Willem Ceuleers

sopraan: Frieda Vermeulen, Hilde De Bleser
mezzosopraan: Brenda Blokland, Lut Cox, Heleen Rouwenhorst,
Gertie Lindemans, Floor Coomans
alt: Vera Stessel, Els Caremans, Lieve Wuyts
bariton: Manfred Halsema, Patrick Mollet, Marc Van Driessen
bas: Herman Moelants, Piet Van Steenbergen, Willem Ceuleers
vedel: Piet Van Steenbergen
rebec: Veerle Roggeman
trombone, trompette de ménestrel: Koen Becu
pommer: Walter Bosmans
blokfluit: Lisbeth Wolfs, Veronica Joris

Isoritmische motetten (dames en instrumenten) / Gregoriaans (heren)

1. PRIMORDIUM

- **Kyrie** (Gregoriaans, uit de 'Missa in Festis B. Mariae Virginis I – Cum júbilo')

- **Gloria** (Anoniem, *Messe de Tournai*)

De 'mis van Doornik' is geschreven voor de wekelijkse mis voor Onze Lieve Vrouw, op 4 mei 1349 ingevoerd in de kathedraal van Doornik.

- **Inviolata** (Gregoriaans)

Het *Inviolata* werd vanaf 1356 tussen Kerst en Maria-Lichtmis & tussen Pasen en Pinksteren voor het altaar van Onze Lieve Vrouw gezongen tijdens de dagelijkse processie. Op klankrijke wijze wordt de Maria aangeroepen.

Inviolata, integra, et casta es Maria,
quae es effecta fulgida caeli porta.
O Mater alma Christi carissima,
suscipe pia laudum praeconia.
Nostra ut pura pectora sint et corpora,
quae nunc flagitant devota corda et ora.
Tua per precata dulcisona,
nobis concedas veniam per saecula.

O benigna, o regina, o Maria,
quae sola inviolata permansisti.

[geen vertaling...]
*Naast u en is er gene,
o Onbevlekt' allene
o Moedermaagd,
die Jezus draagt:
gebenedijd zijt gij.
Naast u en is er gene
van zond' en schulden vrij
o Onbevlekt' allene,
pleit nu ook mij
van schuld en zonden vrij.*

2. TROPE

N.N. (Nicosia – Cyprus): **Sanctus in eternis / Sanctus et ingenitus**

Deze compositie staat in een Cypriotische codex te midden van ruim 200 andere polyfone composities, alle anoniem en vele van topkwaliteit. Cyprus was een Franse kolonie en Nicosia een culturele hoofdstad van Europa. De verzameling is tussen 1413-1426 opgeschreven en was een huwelijksge Geschenk van koning Janus I aan zijn dochter. In beide teksten wordt het 'Sanctus' getropeerd (= een bestaande tekst uitbreiden door invoegingen). Muzikaal is het gemodelleerd als een isoritmisch motet. Het contrast met het *Gloria* uit de mis van Doornik waar alle stemmen nog simultaan de tekst declameren is enorm. De bovenstemmen hebben een eigen tekst die *tegelijk* (= voor ons gevoel dus door elkaar) wordt geciteerd en dit op een bijzonder avontuurlijke wijze. In de grondstemmen (instrumentaal) is de 'tenor' de melodiehouder ('tenire') en komen de onderstemmen (die ongelijk beginnen) middels een zeer ingenieuze constructie pas in de slotnoot voor het eerst samen.

Cantus I

1. **Sanctus in eternis** regnans, pater, inque
supernis
Summaque natura naturans summa datura
Maximaque, ternis personis omnia cernis,
Res sine factura generans, sine qua genitura.

2. *Sanctus* et aequalis, genitus, qui cum patre talis
Abs defectura patris exples omnia iura,
Qui personali distans patre proprietate
Et integrali constans es idem deitate.

Sanctus et una quoque procedens res ab utroque,
Quae par gignentis, similis substantia pura,
Par quoque nascenti constas, amor et pia cura,
Munus et amborum, largitio, pignus amorum.

4. Tu *Sabaoth Dominus* caelorum
rex quoque dignus, Tu *terrenorum*,
tu *gloria plena polorum*,
Vivis in *excelsis*, qui sine tempore celsis.

5. *Hosanna*, dignos tecum regnare benignos
Fac tibi cum sanctis regni solio dominantis.

6. O *benedicte, venis Domini qui nomine* plenis,
Subtrahe nos poenis, *Hosanna*; semper amoenis
Excelsis digne salva nos, Christe, benigne.

Cantus II

1. **Sanctus et ingenitus** pater atque carens
genitura,
Sanctus et ac genitus, patri par gloria pura,
2. *Sanctus* par pneuma patri, genito quoque
neuma. Fili, sancte pater, sanctam quoque
pneuma, character,

3. Tu *Sabaoth, Dominus*, redimens nos a
nece, pignus, Tu *Deus* aeternus, clemens,
pius atque benignus.

4. Tu, cuius *caeli sunt pleni terraque*, cuius
Laus, amor, oda, meli vox, *gloria* reboat
huius.

5. *Celsis, Hosanna*, mortis quoque comprime
damna,

Nos caelis foveas caelestes ante choreas.

6. *Qui, benedicte, venis divino* matre Maria
Nomine, prole pia damni nos detrahe poenis.

7. Nobis patre datus, ut nos a morte piales,
Nobis celsa dares, pro nobis virgine natus,

8. Mortuus et passus, crudeli verbere
quassus,

Qui venis in Domini pro nobis nomine trini,

9. Qui Deus es dictus et homo, pius et
benedictus,

Qui cibus et panis credentibus es tibi sanis,

10. Semper in *excelsis, Hosanna*, redde beatis
Fine frui celsis, salva nos, fons pietatis.

3. SEQUENS

uit de 'Missa in Festo Sanctissimae Trinitatis':

- **Introitus:** Benedicta sit sancta Trinitas atque indivisa Unitas. Confitebimur ei quia fecit nobiscum misericordiam suam. (Ps. 8) Domine Dominus noster: quam admirabile est nomen tuum in universa terra!
- **Graduale & Alleluia:** Benedictus es, Domine, qui intueris abyssos, et sedes super Cherubim. Benedictus es Domine, in firmamento caeli, et laudabilis in saecula. Benedictus es, Domine, Deus Patrum nostrorum, et laudabilis et gloriosus in saecula.

John Dunstaple: **Veni Sancte Spiritus / Veni Creator** (1431?)

Vermoedelijke gecomponeerd ter gelegenheid van de kroning van Henri VI in Parijs (1431). In dit stuk is een andere karakteristiek van het iso-ritmische motet goed te horen. Isoritmie is muzikale architectuur. De componist bouwt met gepaarde muzikale zinnen. De twee helften van elk paar, 'taleae' genaamd, hebben een andere melodie maar hetzelfde ritme. Bij elke nieuwe *talea* wordt deze in een hoger tempo gezongen dan de vorige. Het mensurale notatiesysteem met zijn zin voor tempo- en ritmeproporties is daarvoor bijzonder geschikt. Deze isoritmische techniek heeft als gevolg dat de nieuwe *taleae* steeds korter worden en het stuk naar het einde toe soms in een duizelingwekkende vaart verloopt. Dat is het geval in deze compositie (en ook in 'Ecclesiae militantis' en 'Dulcis Jesu memoria'). Dit motet combineert twee spirituele toppers, de sequens *Veni sancte Spiritus* en de hymne *Veni creator spiritus*. Dunstaple laat ook nog op verschillende plaatsen de melodie van de hymne horen. U begrijpt al dat beide teksten tegelijk worden gezongen.

Veni, Sancte Spiritus,
et emitte caelitus
lucis tuae radium.
 Veni, pater pauperum,
 veni, dator munerum
 veni, lumen cordium.
Consolator optime,
dulcis hospes animae,
dulce refrigerium.
 In labore requies,
 in aestu temperies
 in fletu solatium.

Veni, creator Spiritus
mentes tuorum visita,
imple superna gratia,
 quae tu creasti pectora.

Qui diceris Paraclitus,
altissimi donum Dei,
fons vivus, ignis, caritas
et spiritalis unctio.

Tu septiformis munere,
digitus paternae dexteræ

O lux beatissima,
reple cordis intima
tuorum fidelium.

Sine tuo numine,
nihil est in homine,
nihil est innoxium.

Lava quod est sordidum,
riga quod est aridum,
sana quod est saucium.

Flecte quod est rigidum,
fove quod est frigidum,
rege quod est devium.

Da tuis fidelibus,
in te confidentibus,
sacrum septenarium.

Da virtutis meritum,
da salutis exitum,
da perenne gaudium.

tu rite promissum Patris
sermone ditans guttura.

Accende lumen sensibus,
infunde amorem cordibus,
infirmam nostri corporis,
virtute firmans perpeti.

Hostem repellas longius
pacemque dones protinus;
ductore sic te praevio
vitemus omne noxium.

Per te sciamus da Patrem
noscamus atque Filium,
te utriusque Spiritum
credamus omni tempore.

4. PADOUANE

uit de 'Missa in Festo Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli':

- **Offertorium:** Constitues eos principes super omnem terram: Memores erunt
nominis tui, Domine, in omni progenie et generatione. (Ps 44-Vulgata)

- **Communio:** Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. (Mt16)

Joannes Ciconia: **Petrum Marcello Venetum / O Petre, antistes inclite**

Geschreven ter gelegenheid van de installatie in *Padua* van de nieuwe
Venetiaanse bisschop *Pietro Marcello* op 16 november 1409.

Petrum Marcello Venetum

Romano cretum sanguine,
Pastorem nostrum carmine
Laudemus bene meritum.

Exultet urbs *Euganae*
Adventu tanti presulis
Exultet plausu júbilis
Voves sonent etheree.

O Petre, antistes inclite

Vere virtutis speculum
Quo nostrum inter speculum
Nos mina recto limite.

O pater amantissime,
Nos oves tuas dirige
Et aberrantes corrige
Judex cunctis justissime.

Stirps leteris Marcellina
Tali alumno decorata;
Cuius gradu sublimata
Illi tota te declina.

O cleri primas *Padue*
Nos nos tuos rite regula
Peccantes coge ferula
Sordida cuncta dilue.

Plaudat *Patavinus* chorus
Laudes Iovi summo pangant
voce leta celum tangant
venit enim pastor verus.

Sint laudes Regi glorie
Qui nos te dignos redidit;
Qui melon istud edidit
Adesto tuo Ciconie.

vertaling

Laat ons Pietro Marcello van Venetië,
uit Romeins bloed gesproten,
onze Herder, onze Pastor
prijzen met een welverdiend lied.

vertaling

O Pietro, vermaarde bisschop,
echt, een spiegel der deugdzaamheid,
houdt ons in dit tijdsgewricht
op het rechte pad.

Jubel stad der *Euganei*
om de komst van deze prelaat.
Jubel, klap in de handen, zing
himmelhochjauchzend.

O allerliefhebbendste vader,
leid ons, uw schapen
corrigeer hen die dwalen
allerrechtvaardigste rechter.

Verheug u, geslacht van Marcello,
met zulk een telg getooid.
Buig bij zijn troonsbestijging
eerbiedig voor hem neer.

O primaat der clerus van Padua,
bestuur ons, de uwen, zoals het hoort,
bedwing zondaars met uw staf,
was alle smetten van ons af

Applaus ! koor van *Padua*,
lofzingt voor de hoogste god
laat uw blijde stem ten hemel rijzen
want hij komt, de ware herder.

Eer aan de koning der glorie,
Hij maakte ons u waardig.
En wees hem die dit liedje schreef
genadig: 't is uw Ciconia.

uit de 'Missa in Festis Solemnibus I – Kyrie fons bonitatis':

- **Sanctus:** Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra gloria tua. Hosanna in excelsis.
- **Agnus Dei:** Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.. Dona nobis pacem.

5. TRIPLUM

Guillaume Dufay: **Ecclesiae militantis** (1431)

Geschreven ter gelegenheid van de installatie van de Venetiaan Gabrieli Condulmieri als paus Eugenius IV op 11 maart 1431.

Eu-genie = bonum genus = goed geslacht, weledelgeboren.

In dit motet worden drie teksten gecombineerd. Het geldt als één van de hoogtepunten van het isoritmische motet.

<i>Triplum</i>	<i>Motetus</i>	<i>Contratenor</i>
Ecclesiae militantis Roma, sedes triumphantis Patri sursum sidera Tamen cleri resonantis Laudem pontifici dantis Promat voce libera!	Sanctorium arbitrio Clericorum proprio Cordo meditantis, Nequam genus atrio Recedat ludibrio Umbrae petulanti.	
Gabrielem quem vocavit Dum paternum crimen lavit Baptismatis sumptio Eugenium revocavit ' <i>Bonum genus</i> ' quod notavit Pontificis lectio.	Nam torpens inertia Longa querens otia Nescivit <i>Eugenium</i> ; Sed juris peritia Cum tota justitia Sunt ejus ingenium	Bella canunt gentes, querimur, pater optime, tempus: Expediet multos, si cupis, una dies. Nummus et hora fluunt magnumque iter orbis agendum Nec suus in toto noscitur orbe Deus.
Quod consulta contio Qua nam sancta ratio Sic deliberavit, <i>Ut sola devotio Regnet in palatio</i> Quod Deus beavit.	Hinc est testimonium: Pacem quaerit omnium Exosus piaculi; Et trinum daemonium Daemonis et carnum Pompam civit saeculi.	<i>[tekst wordt herhaald]</i> parafraze: De volken bezingen de oorlog, maar wij beklagen, goede vader, de tijd. Ooit zal hij velen verlossen, zo gij wilt.
Certe Deus voluit Et in hoc complacuit <i>Venetorum proli</i> Sed daemon indoluit Quod peccatum defuit Tantae rerum moli.	Quem color ipsi Poli Dic scutum, quod attuli Tibi, pater optime. Sacrum det, quod oculi Tui instar speculi Cernant nitidissime!	Geld en tijd vloeien heen en er is nog een lange weg te gaan voor de wereld, ja, zij kent alom haar eigen god niet eens.
<i>[concrete wens/verzoek]</i> Dulcis pater populi, Qui dulcorem poculi, Crapulam perhorres, Pone Lento consuli Rem gregis pauperculi, Ne nescius erris!	Eja te, pulcherrime, Querimus tenerriem, Moram longi temporis Ducimur asperrime, Nescio quo, ferrime Ad fulmentum corporis.	

[zegenbede]

Pater naerens filio
Spiritus confinio
Det prece solemni
Gaudium Eugenio
Perfecto dominio,
In vita perenni!

Una tibi trinitas
Vera Deus unitas
det coeli fulgorem,
Quem linea bonitas,
Argentea casitas
Sectavit in morem.

Amen.

Amen.

Amen.

6. ADMIRABILIS

uit de 'Missa in Festo Sanctissimi Nominis Jesu':

- **Graduale:** Salvos fac nos, Domine, Deus noster, et congrega nos de nationibus: ut confiteamur nomini sancto tuo, et gloriemur in gloria tua. Tu, Domine, Pater noster, et Redemptor noster: a saeculo nomen tuum. Alleluia, alleluia. Laudem Domini loquetur os meum et benedicat omnis caro nomen sanctum ejus. Alleluia.(Ps. 105; Jes. 63, Ps. 144)

Willem Ceuleers: **Dulcis Jesu memoria** (2003)

In 2003 liet iemand aan Willem Ceuleers de tekst van dit Middeleeuwse gedicht lezen. En zie: even later was er een isoritmische compositie waarin alle 42 (!) coupletten zijn verwerkt (verdeeld over 4 stemmen). De tekst is een fijnzinnig vrome meditatie die in elke christelijke traditie z'n literaire, hymnische en muzikale sporen heeft nagelaten, met name de eerste vijf coupletten. De tekst werd lang toegeschreven aan Bernardus van Clairvaux ('Jubilus Bernardi'). Ze is 'pseudo' maar inhoudelijk wel echt *issu de Bernard*.

Dulcis Jesu memoria,
dans vera cordis gaudia,
sed super mel et omnia,
eius dulcis praesentia.

O Jesus, uw gedachtenis
vervult het hart met lachen,
maar honingzoete zaligheid
is pas uw tegenwoordigheid.

Nil canitur suavius,
nil auditur iucundius,
nil cogitatur dulcius
quam Jesus, Dei Filius.

Er is geen liefelijker lied
en in het oor zo'n zoetheid niet,
en geen gedachte ooit zo schoon
als Jesus is, Gods lieve Zoon.

Jesu, spes paenitentibus,
Quam pius es petentibus!
Quam bonus te quaerentibus!
Sed quid invenientibus?

Jesu dulcedo cordium,
fons veri, lumen mentium,
excedens omne gaudium,
et omne desiderium.

Nec lingua potest dicere,
Nec littera exprimere:
Expertus potest credere,
Quid sit Jesum diligere.

& cetera...

Iam prosequamur laudibus
hymnis Jesum et precibus,
ut nos donet caelestibus
cum ipso frui sedibus.

O hoop voor wie zich tot u keert,
o trouw voor wie naar U begeert,
Gij die al wie U zoekt bemint,
wat zijt Gij wél voor wie U vindt !

O Jesus in het hart een zon,
een strelend licht, een zoete bron,
die alle vreugd te boven gaat
en alles waar het hart op staat.

Geen taal weet daar voldoende van,
geen pen die dat beschrijven kan.
Wie in 't geloof is ingeleid,
die weet van Jesus' innigheid.

[J.W. Schulte Nordholt]

Laat ons lofzingen, volgen hem,
met hymnen bidden, loven hem,
die ons, als dan de hemel wenkt,
oneindig grote vreugde schenkt.

meer achtergrond & info: www.a-c-m.be

afbeelding voorzijde: *Musica mundana, humana et instrumentalis*
ca. 1300 (Biblioteca Medicea Laurenziana - Firenze)